

Ontdekking van de Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) in Drenthe en de verspreiding in Nederland

René Manger & Jan Joost Mekkes

rene@mangereco.nl & jayjaymekkes@hotmail.com

Inleiding

De Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) is een van de zeldzaamste libellensoorten van Nederland en Vlaanderen. De soort is karakteristiek voor levend hoogveen en is sterk achteruitgegaan door de achteruitgang van dit habitatype. De soort komt ook voor op voedselarme wateren met veenmosvegetatie. Tot 1997 waren in Nederland slechts tien waarnemingen van de soort bekend en tot 2004 waren nog nooit larvenhuidjes gevonden. In 2005 verscheen het landelijk soortbeschermingsplan van de Hoogveenglanslibel in Nederland (Ketelaar et al. 2005). In dit plan werd de doelstelling opgenomen om ecologisch onderzoek op bekende vliegplaatsen uit te voeren, het nemen van beheer- en herstelmaatregelen en referentieonderzoek in het nabije buitenland te doen. Mede door het soortbeschermingsplan is steeds meer kennis van de soort verkregen. Momenteel zijn zowel in Nederland als in Vlaanderen meer vindplaatsen van de Hoogveenglanslibel bekend dan 15 jaar geleden. De hoogvenen in Noord-Nederland werden gezien als een potentiële

plaats waar de Hoogveenglanslibel zou kunnen voorkomen (Bouwman & Groenendijk 2007), maar in Drenthe zijn alleen enkele onzekere waarnemingen bekend (Manger et al. 2016). In 2017 werd de soort op vier locaties in de provincie Drenthe ontdekt. Ook in de andere Nederlandse provincies zijn de laatste jaren nieuwe vindplaatsen van de Hoogveenglanslibel vastgesteld. In Vlaanderen is de Hoogveenglanslibel beperkt tot de natte heide en veengebieden in het uiterste oosten van de Antwerpse Kempen en de Limburgse Kempen (De Knijf et al. 2006). Het artikel beschrijft de waarnemingen in Drenthe en geeft een overzicht van de verspreiding van de soort in Nederland.

Resultaten

Waarnemingen in Drenthe

De eerste ontdekking in Drenthe vond plaats op 11 juni 2017, toen tijdens veldwerk in het kader van SNL-monitoring (Subsidie Regeling Natuur en Landschap) een mannetje van de soort door de auteurs werd waargenomen in het Hooghalerveld (Bos-Groenendijk et al. 2017). Dit was voor de provincie de eerste waarneming van een Hoogveenglanslibel (tabel 1). Het dier vloog gedurende lange tijd laag (figuur 1) over een vegetatie van Pijpenstrootje (*Molinia caerulea*) en Veenmos (*Sphagnum* sp.) (figuur 2).

Op 14 juni 2017 werd door medewerkers van Staatsbosbeheer een mannetje Hoogveenglanslibel gevangen in boswachterij Drouwenerveld, op ongeveer negen kilometer van de eerste waarneming op 11 juni (figuur 3). Op dezelfde dag (14 juni) werd in het Fochteloërveen in Friesland, vlak aan de grens

Tabel 1. Waarnemingen van de Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) vanaf 2017 in de provincie Drenthe.

Observations of *Somatochlora arctica* in the province of Drenthe from 2017.

Datum	Plaats	aantal
11-06-2017	Hooghalerveld	1 man
14-06-2017	Drouwenerveld	1 man
14-06-2017	Fochteloërveen (Fr./Dr.)	1 man
04-07-2017	Hooghalerveld	meerdere mannetjes
18-05-2018	Bargerveen	1 exuvium
19-05-2018	Bargerveen	1 vrouw (vers imago)

Figuur 1. De eerste waarneming van een mannetje Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) op het Hooghalerveld in Drenthe.

Figure 1. First sighting of a male *Somatochlora arctica* on Hooghalerveld in Drenthe on 11-06-2017. Photo: René Manger.

met Drenthe, een mannetje gefotografeerd. De derde waarneming van de Hoogveenglanslibel in Drenthe was op 4 juli, toen de auteurs tijdens SNL monitoring in het Hooghalerveld meerdere mannetjes Hoogveenglanslibel zagen vliegen (figuur 4). Dit gebied ligt hemelsbreed ruim drie kilometer van de eerste vindplaats. Op 18 mei 2018 werd in het Bargerveen een larvenhuidje van de Hoogveenglanslibel gevonden en een dag later werd, op ongeveer 500 meter van de locatie van het larvenhuidje, een vers vrouwtje waargenomen (figuur 5). Dit was de eerste waarneming van de soort in het Zuidoosten van Drenthe en tevens het eerste bewijs van voortplanting in de provincie.

Habitatkwaliteit in Drenthe

Het gebied Hart van Drenthe ligt ten zuiden van het Nationale Park Drentsche Aa. Dit zeer grote natuurgebied omvat o.a. het Hooghalerveld en Drouwenerveld. Dit gebied is een grootschalig landschapsecologisch systeem waarbij de natuur zich vanuit zelfredzaamheid vrij kan ontwikkelen (Bos-Groenendijk et al. 2017). Er bevinden zich in deze grote bosgebieden met vochtige heidevelden een zeer groot

aantal vennen en hoogveenvennen. Deze zijn zeer uiteenlopend van structuur en variëren van grote open wateren tot volledig verlande waterpartijen met veenmosvegetaties in allerlei ontwikkelingsstadia en samenstelling. Door deze verscheidenheid aan habitats heeft de Hoogveenglanslibel ruim voldoende mogelijkheden om zich voort te planten. Het veen op het Drouwenerveld, waar de tweede waarneming (14 juni 2017) voor de provincie werd gedaan, is een relatief jong veen dat wordt gedomineerd door Veenmos, Veenpluis (*Eriophorum angustifolium*) en Pijpenstrootje, waarbij in de randen van het veen Pitrus (*Juncus effusus*) domineert (figuur 3). Het Fochteloërveen vormt met 1400 hectare herstellend hoogveen een belangrijk deel van de hoogveengebieden in Nederland. In de jaren 80 zijn dammen aangelegd waardoor het gebied aantoonbaar natter is geworden. De soortenarme pijpenstrootjevegetaties zijn veranderd en het aantal soorten veenmossen is met in totaal 20 soorten sinds die periode spectaculair toegenomen (Altenburg et al. 2017). In het Bargerveen bevinden zich op de plek waar de Hoogveenglanslibel en het larvenhuidje zijn waargenomen een groot

Figuur 2. Habitat op het Hooghalerveld waar de Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) op 11 juni 2017 werd waargenomen.

Figure 2. Habitat on Hooghalerveld where *Somatochlora arctica* was observed on 11 June 2017. Photo: Jan-Joost Mekkes.

aantal beschutte veentjes met goed ontwikkelde veenmosvegetaties. Vaak komen in deze veentjes Witte snavelbies (*Rhynchospora alba*), Kleine veenbes (*Vaccinium oxycoccus*), Lavendelhei (*Andromeda polifolia*) en Veenpluis (figuur 5) voor. Vanaf 1968 tot 2016 werd een groot aantal beheermaatregelen in het Bargerveen uitgevoerd, zoals het aanleggen van dammen en dempen van sloten, om zoveel mogelijk regenwater vast te houden. In 2017 en 2018 zijn er in het gebied twee bufferzones aangelegd om de grondwaterstand verder te verhogen en het water beter vast te kunnen houden.

Waarnemingen in Nederland

In de vorige eeuw zijn uit Nederland erg weinig waarnemingen van de Hoogveenglanslibel bekend (Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie 2002) en meestal betrof het slechts een enkel individu (figuur 6). Hieronder volgt een kort chronologisch overzicht van de Hoogveenglanslibel waarnemingen per provincie (tabel 2). De tabel bevat de losse waarnemingen uit de Nationale Databank Flora en Fauna (NDFF).

Figuur 3. Habitat waar een tweede waarneming van een mannetje Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) op 14 juni 2017 in Drenthe op het Drouwenerveld werd gevangen.

Figure 3. Habitat where a second sighting of a male *Somatochlora arctica* was captured on 14 June 2017 in Drenthe on Drouwenerveld. Photo: René Manger.

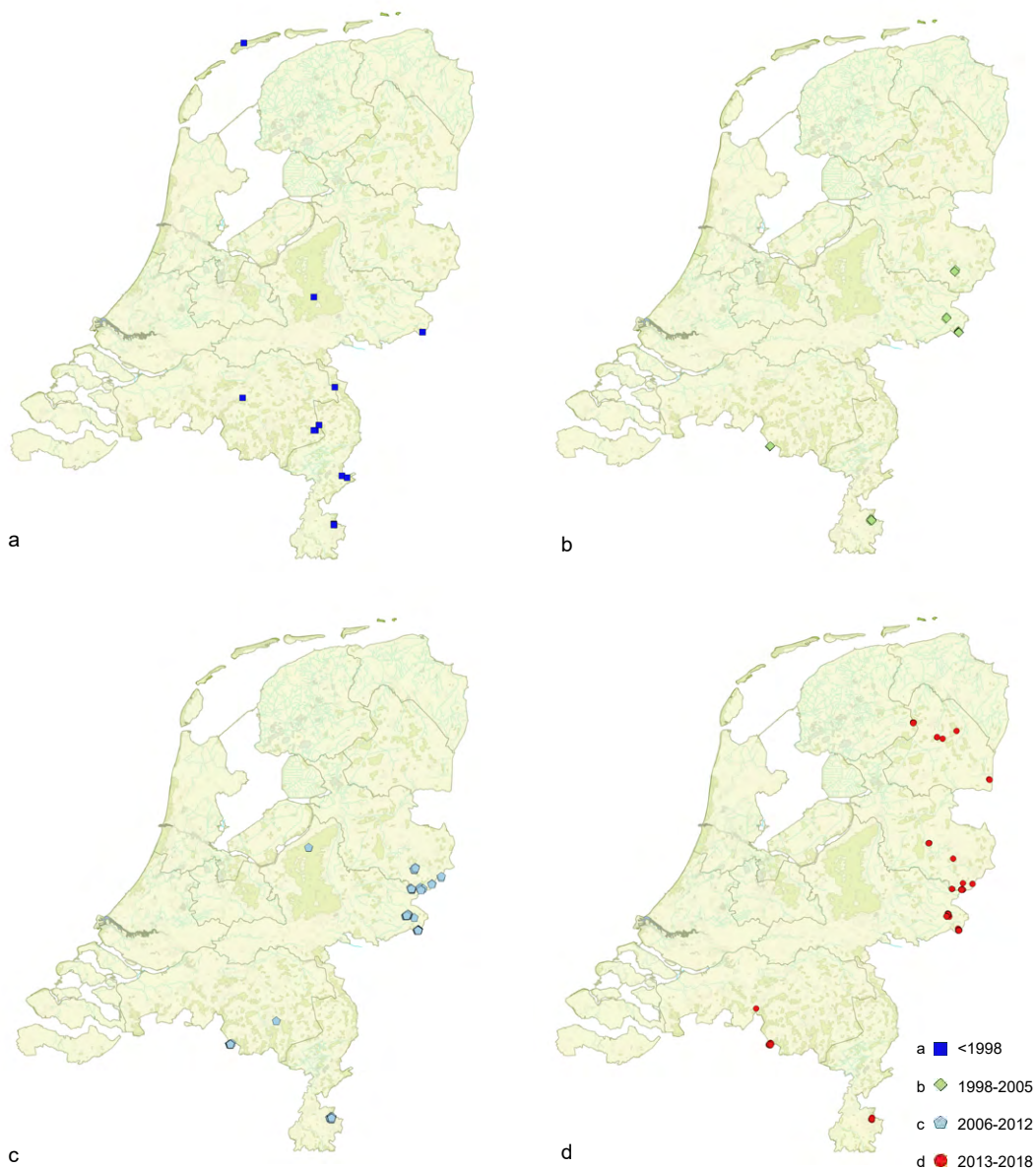
Figuur 4. Derde waarneming van een mannetje Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) in de provincie Drenthe, Hooghalerveld.

Figure 4. Third sighting of a male *Somatochlora arctica* in the province Drenthe, Hooghalerveld 4-7-2017. Photo: René Manger.

Figuur 5. Een veentje in het Bargerveen, vlakbij de plek waar het vrouwtje van de Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) werd waargenomen.

Figure 5. Peatbog in the Bargerveen, near the place where a female of *Somatochlora arctica* was sighted on 19-05-2018. Photo: René Manger

Figuur 6. Verspreidingskaarten van de Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) in Nederland in verschillende perioden tot 2019 (bron: NDFF).

Figure 6. Distribution maps of *Somatochlora arctica* in the Netherlands in different periods up to 2019 (source: NDFF).

Friesland

De eerste en tot voor deze studie enige waarneming van de Hoogveenglanslibel in Friesland betrof een zwervend vrouwtje in 1996 op Terschelling (NVL 2002). Op 14 juni 2017 werd in het Friese deel van het Fochteloërveen, vlakbij de provinciegrens met Drenthe, een

mannetje hoogveenglanslibel waargenomen.

Gelderland

Uit deze provincie zijn de meeste waarnemingen van de Hoogveenglanslibel afkomstig. De oudste waarneming uit Gelderland dateert uit 1937 van de Hoge Veluwe, Deelensche Wasch (Nederlandse

Tabel 2. Aantal vindplaatsen en waarnemingen (wrn) van de Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) per tijdvak uit de verschillende provincies in Nederland waar de soort aanwezig is. Het totaal aantal waarnemingen in Nederland bedraagt 1536 (bron: NDFF)

Table 2. Number of sites and observations (wrn) of *Somatochlora arctica* for different periods between 1900-2018 for the provinces of the Netherlands. The total number of observations in the Netherlands is 1536 (source: NDFF)

Locaties/waarnemingen									
	1900-1997		1998-2005		2006-2012		2013-2018		unieke locaties
	locaties	wrn	locaties	wrn	locaties	wrn	locaties	wrn	
Drenthe							5	6	5
Friesland	1						1	7	2
Gelderland	2	3	2	207	4	513	2	302	5
Limburg	4	16	1	60	1	98	1	18	5
Noord-Brabant	3	3	1	40	2	39	2	93	5
Overijssel			1	21	5	80	6	30	7
Totaal	10	22	5	328	12	730	17	456	29

Vereniging voor Libellenstudie 2002). In het Wooldse veen werd de soort al in 1955 gezien (Bouwman et al. 2008). Jaren later, in 1998 en in 2003 werden een mannetje en een vrouwtje van de soort in het Vragenderveen waargenomen (Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie 2002, Courbois 2004). In beide gebieden komen stabiele populaties van de Hoogveenglanslibel voor. In 2012 werden twee mannetjes van de Hoogveenglanslibel waargenomen in de omgeving van Nunspeet (Bouwman 2014). Op de Veluwe zijn slechts enkele geschikte veentjes te vinden, waardoor de kansen op populaties van de Hoogveenglanslibel op de rest van de Veluwe beperkt lijken (Bouwman 2014).

Limburg (NL)

De oudste waarneming van een Hoogveenglanslibel in Nederland betreft een mannetje bij Venlo uit de 19e eeuw (Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie 2002). In 1963 werd bij Bleijenbeek een larve van de soort gevangen. Dit is de enige waarneming van een larve in Nederland (Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie 2002). Vanaf 1996 wordt in de Brunsummerheide de soort soms jaarlijks in redelijke aantallen (soms 10 exemplaren per dag) waargenomen. Het vermoeden is dat dit een nieuwe populatie is omdat het gebied decennialang voor 1996 door kenners is geïnventariseerd (Groenendijk & Bouwman 2010).

Noord-Brabant

De eerste waarnemingen van de Hoogveenglanslibel stammen uit 1963, namelijk uit de Mariapeel en Lieselse Peel waar enkele exemplaren werden waargenomen. Na 1975 is de soort daar niet meer waargenomen. In 1987 werd een mannetje waargenomen op de Kampina (Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie 2002). In Reusel is vanaf 1998 een vrij kleine populatie aanwezig in een veengebied met Wilde Gagel (*Myrica gale*) en veel kleine veenputjes (Groenendijk & Bouwman 2010). In 2007 werd een zwervend exemplaar bij Eindhoven waargenomen. De laatste nieuwe waarneming van de soort betreft een exemplaar in een natuurgebied bij Eersel in 2017.

Overijssel

In 2005 werd op Landgoed Twickel bij Hengelo de Hoogveenglanslibel in lage aantallen waargenomen (Ruiter 2005). Hoewel de omstandigheden door onder meer droogte voor een deel van het gebied ongunstig werden, is er toch sprake van een populatie. In 2008 werden populaties ontdekt in Witte Veen en Lankheet (Bouwman 2010). Vanaf 2008 worden af en toe exemplaren van Hoogveenglanslibel in het Haaksbergervveen waargenomen. Landschap Overijssel heeft de afgelopen jaren diverse maatregelen in het Wierdense Veld genomen, zoals het dempen van sloten en greppels, om de waterhuishouding in dit gebied te verbeteren.

Op 11 juni 2015 werd daar een nieuwe populatie Hoogveenglanslibel ontdekt, waaronder enkele imago's en larvenhuidjes. Na 2015 zijn er geen meldingen meer van de soort.

Bespreking

In de provincie Drenthe is de laatste decennia veel werk verricht aan het verbeteren van de habitatkwaliteit van veengebieden. Uit recent onderzoek in het Hooghalerveld, Drouwenerveld en het Dwingelderveld, waarbij veentjes in 2005 en 2018 volgens een vast protocol (Wallis de Vries 2006) zijn vergeleken en beoordeeld is gebleken dat de habitatkwaliteit van heideveentjes zich in Drenthe positief ontwikkeld heeft onder invloed van de verbetering van de waterhuishouding en bestrijding van bosopslag (Wallis de Vries & Manger 2019). Ook de eerste onderzoekresultaten in 2017 naar de ontwikkeling van de veenvegetatie in het Fochteloërveen, waarbij in het verleden het waterpeil in het gebied met behulp van dammen is verhoogd, zijn positief (Altenburg et al. 2017). Door het natter worden van het gebied is een groot deel van de Pijpenstrootje vegetatie verdwenen en nam de veenmosvegetaties toe wat vermoedelijk een gunstig effect heeft gehad op de vestiging van de Hoogveenglanslibel. Met de recente vondsten van de Hoogveenglanslibel in Drenthe komt de verspreiding van de soort meer overeen met het areaal van zijn potentieel leefgebied in Nederland dan in het verleden. Het Dwingelderveld en Drents-Friese Wold zijn echter gebieden waar de soort in Drenthe zeker nog ontdekt kan worden. Interessant is de vraag waarom het verspreidingsbeeld van de Hoogveenglanslibel in Nederland completer is dan in het verleden. Komt dit omdat de kwaliteit van de hoogveengebieden in Nederland de laatste decennia voor de soort verbeterd is, of zijn we als waarnemers meer bedreven geraakt in het herkennen van de soort? Vermoedelijk is het een combinatie van beide factoren. Door gericht zoeken, met een verbeterd zoekbeeld en meer kennis van de specifieke habitat, zijn de afgelopen jaren in verschillende provincies nieuwe plekken ontdekt die vermoedelijk al langer door de soort bezet waren (tabel 2).

Toekomst

De laatste decennia leek het goed te gaan met de libellen in Nederland (Swaay 2018). Recent is echter uit cijfers gebleken dat het optimum voor libellen voorbij is en dat de overall trend aan het dalen is. Vooral libellensoorten van voedselarme plassen, zoals venen en hoogvenen laten vanaf 2008 een achteruitgang zien. De oorzaak hiervan is nog niet duidelijk (CBS, PBL, RIVM, WUR 2019). De lange hete zomer en de extreme droogte van 2018, waarbij de meeste veentjes langdurig volledig uitdroogden, zal vermoedelijk een negatief effect hebben op de aantalsontwikkeling van de Hoogveenglanslibel.

Literatuur

- Altenburg W., W. Bijkerk, R. Douwes & N. Straathof 2017. Neergang en opkomst van het Fochteloërveen: resultaten van 30 jaar hoogveenherstel. De Levende Natuur 118: 79-84.
- Bos-Groenendijk G.I., K. Huskens & R. Manger 2017. Dagvlinders, libellen en sprinkhanen in het Hooghalerveld 2017. Rapport VS2017.022. De Vlinderstichting, Wageningen.
- Bouwman J.H. & D. Groenendijk 2007. Three new populations of *Somatochlora arctica* in Northwestern Niedersachsen (Odonata: Corduliidae). Libellula 26: 35-40.
- Bouwman J.H. 2010. Twee nieuwe populaties Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) in Overijssel. Brachytron 13: 26-31.
- Bouwman J.H. 2014. Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) na 75 jaar weer gevonden op de Veluwe. Brachytron 16: 48-50.
- CBS, PBL, RIVM, WUR (2019). Libellen van de Habitatrichtlijn, 2000-2018 (indicator 1416, versie 09, 2 maart 2019). www.clo.nl. Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS), Den Haag; PBL Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag; RIVM Rijksinstituut voor Volksgezondheid en Milieu, Bilthoven; en Wageningen University and Research, Wageningen.
- Courbois C. 2004. Een vierde populatie van de Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) in Nederland. Brachytron 8: 27-28.
- De Knijf G., A. Anselin, P. Goffart & M. Tailly 2006. De Libellen (Odonata) van België: Verspreiding

- evolutie – habitats. Libellenwerkgroep Gomphus i.s.m. Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, Brussel.
- Groenendijk D. & J.H. Bouwman 2010. Occurrence and conservation of *Somatochlora arctica* in the Netherlands. *Brachytron* 12: 18-24.
- Ketelaar R., D. Groenendijk & P. Joop 2005. Soortbeschermingsplan Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*). Dutch Ministry of Agriculture and Food Quality, Wageningen, the Netherlands.
- Manger R., G. Abbingh, H. Schinkel & J-J. Mekkes 2016. Libellen in Drenthe. Verspreidingsatlas. Libellenwerkgroep Drenthe, Assen.
- Nederlandse Vereniging voor Libellenstudie 2002. De Nederlandse libellen (Odonata). Nederlandse Fauna 4. Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.
- Ruiter E. 2005. Vondst van een populatie Hoogveenglanslibellen in Overijssel. *NVL-Nieuwsbrief* 9 (3): 5-6.
- Swaay C.A.M., G. Bos, R.H.A. Van Grunsven, J. Kok, K. Huskens, J.R. van Deijk & M. Poot 2018. Vlinders en libellen geteld. Jaarverslag 2017. Rapport VS2018, De Vlinderstichting, Wageningen.
- Wallis de Vries M.F., P. Arends, W. de Vlieger & J. de Vries 2006. Kansen voor bescherming van de veenvlinders in Drenthe. Rapport VS2006.10, De Vlinderstichting, Wageningen.
- Wallis de Vries M.F. & R. Manger 2019. Ontwikkeling van de habitatkwaliteit van heideveentjes voor de veenvlinders in Drenthe tussen 2005 en 2018. Rapport VS2019.004, De Vlinderstichting, Wageningen.

Samenvatting

In 2017 werd de Hoogveenglanslibel (*Somatochlora arctica*) voor het eerst in de provincie Drenthe waargenomen. Er werden dat jaar vier locaties in de provincie ontdekt. Een jaar later werd de soort ook in het Bargerveen aangetroffen. De provincie bevat veel potentiële (hoog)veengebieden waar de soort zich kan vestigen of al gevestigd heeft. Uit verschillende onderzoeken in Drenthe is gebleken dat de meeste veengebieden de laatste decennia kwalitatief zijn verbeterd. Vanaf 2006 zijn in Nederland meer nieuwe locaties ontdekt waar de Hoogveenglanslibel zich voortplant. Het is lastig aan te geven of de soort de afgelopen jaren in Nederland is toegenomen of dat de soort eerder niet werd gedetecteerd door het ontbreken van een goed zoekbeeld. Vermoedelijk is de toename van de waarnemingen van de soort te wijten aan een combinatie van de kwaliteitsverbetering van de leefgebieden en een beter zoekbeeld over de soort.

Summary

Manger R. & J-J. Mekkes 2019. Discovery of populations of *Somatochlora arctica* in Drenthe and its distribution in the Netherlands. *Brachytron* 20 (1): 18-25.

For the first time *Somatochlora arctica* was observed in the province of Drenthe in 2017. Four locations were discovered that year. A year later the species was also found in Bargerveen, another site in Drenthe. The province contains many potential peat bog areas where the species can settle or has already established. Various studies in Drenthe have shown that most peat areas have improved in quality in recent decades. Since 2006, more new populations of *Somatochlora arctica* have been discovered in the Netherlands. It is difficult to indicate whether the species has expanded in the Netherlands in recent years or whether it has not been observed before due to the lack of knowledge of recognition in the field. The increase in sightings of the species is probably due to a combination of improve habitat quality and a better knowledge of recognition in the field that has been obtained

Keywords: Odonata, *Somatochlora arctica*, distribution, populations, Drenthe, the Netherlands